

**Parshat Vayera
Promises Fulfilled?**
Simon Wolf

Avraham is informed three times that his wife Sara will bear him a child. One of those instances is found at the end of last week's Parsha where God renames Avraham and enters into the covenant of the circumcision with him. Immediately afterwards, He also changes Sara's name and conveys to Avraham that he and Sara will have a son. In the beginning of this week's Parsha, both the visiting Mal'achim and God advise Avraham that Sara will give birth to a son.

When contrasted with the story of Elisha and the Shunamit woman found in the HafTorah, it highlights the complexity and inconsistency of the same information that is being conveyed to Avraham. In the case of the Shunamit woman, it is clear that Elisha is conveying to her the information.

In the first verse, he informs her that she will be blessed with a child "at this time, when you are still alive (למועד הַזֶּה כַּעַת חַיָּה)" and in the subsequent Pasuk, the reader is informed that "at that time, when she was still alive (למועד הַזֶּה כַּעַת חַיָּה)" she gives birth to a son as Elisha had communicated.

On the other hand, in each of the three times that Avraham receives the information it is conveyed by a "different" subject (אַלְקִים, מַלְאֲכִים, יְקֻנֶּק). In addition, each time the good news is delivered, the text utilizes slightly different language, none of which match the wording found by Elisha. Lastly, the fulfillment of the promise does not employ the same wording that is found in the pledge made to Avraham that Sara will bear him a child. These inconsistencies, as well as comparing it to the story of the Isha HaShunamit, give rise to a plethora of Midrashim and innovative interpretations by the commentators in an attempt to resolve these discrepancies.

מלכים ב ד, ז	מלכים ב ד, טז	בראשית כא, א-ב	בראשית יח, ג-ד	בראשית יח, ט-י	בראשית יז, יט-כא
וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן לְמוֹעֵד הַזֶּה כַּעַת חַיָּה אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלֶיהָ אֱלֹהִים:	וַיֹּאמֶר לְמוֹעֵד הַזֶּה כַּעַת חַיָּה אֵת חֲבֻקַת בֵּן וַתֹּאמֶר אֶל אֲדֹנָי אִישׁ הָאֱלֹקִים אֵל תִּכְזָב בְּשִׁפְחָתָה:	וַיְקַנֶּק פְּקֹד אֶת שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמַר וַיַּעַשׂ יְקֻנֶּק לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר: וַתַּהַר וַתֵּלֶד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֵּן לְזִקְנֵי לְמוֹעֵד אֲשֶׁר דִּבֶּר אֹתוֹ אֱלֹקִים:	וַיֹּאמֶר יְקֻנֶּק... הַיִּפְלֵא מִיְקֻנֶּק דָּבָר לְמוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כַּעַת חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵּן:	וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו... וַיֹּאמֶר שׁוּב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כַּעַת חַיָּה וְהִנֵּה בֵּן לְשָׂרָה אֲשֶׁנָּךְ וְשָׂרָה שִׁמְעַת פֶּתַח הָאֵהָל וְהוּא אַחֲרָיו:	וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים... וְאֵת בְּרִיתִי אֲקִים אֶת יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לְמוֹעֵד הַזֶּה בְּשָׁנָה הָאַחֲרִית:

The first time that God informs Avraham he will have a child together with Sara, God (אַלְקִים) tells him that their offspring will be born "this time, in another year (למועד הַזֶּה בְּשָׁנָה הָאַחֲרִית)." The word Mo'ed (מוֹעֵד) usually means at an appointed or designated time. In the Gemara Rosh Hashana, a Braita states that the consensus view is that Yitzchak was born on Pesach.¹ It bases this position on the fact that LaMoe'd (לְמוֹעֵד...בְּשָׁנָה הָאַחֲרִית) means the next (known) holiday similar to the current holiday time (לְמוֹעֵד הַזֶּה).² Through a logical process of elimination, the Gemara posits that the duration between Succot and Pesach is the only span of time

between Mo'adim that could possibly support a viable pregnancy. Therefore, it concludes that God must have conveyed the promise to Avraham on Sukkot predicting the birth of Yitzchak on Pesach. The Rabbeinu Tam suggests that this view in the Gemara is following the position of Rabbi Yehoshua that the world was created in Nissan and that the interpretation of "in another year (בְּשָׁנָה הָאַחֲרִית)" would be the upcoming holiday (פסח), similar to this one (ניסן), in the new year (סוכות).³

Tosafot cites dissenting Midrashim⁴ that believe that "in another year (בְּשָׁנָה הָאַחֲרִית)" is to be understood

¹ בפסח נולד יצחק מנלן? כדכתיב למועד אשוב אליך. אימת קאי? אילימא בפסח וקאמר ליה בעצרת - בחמשיני יומין מי קא ילדה? אלא דקאי בעצרת וקאמר ליה בתשרי - אכתי, בחמשה ירחי מי קא ילדה? אלא דקאי בחג, וקאמר לה בניסן, אכתי בשיתא ירחי מי קא ילדה? תנא: אותה שנה מעוברת היתה. - סוף סוף, כי מדלי מר יומי טומאה - בצרי לה! - אמר מר זוטרא: אפילו למאן דאמר יולדת לתשעה אינה יולדת למקוטעין, יולדת לשבעה - יולדת למקוטעין, שנאמר ויהי לתקופת הימים, מיעוט תקופות - שנים, ומיעוט ימים - שנים. (ראש השנה יא.)

² למועד אשוב אליך - ליום טוב הבא ראשון ולשרה בן, וכל מה שאתה יכול להרחיק יום הבשורה מיום הלידה - הרחיקים, כדי למצוא ימי עיבור הוולד בין שניהם, ואין אתה יכול להרחיקו אלא ממועד למועד, כשתאמר שנתבשר במועד זה ושתלד למועד הבא. (רש"י ראש השנה יא.)

³ ...ואומר ר"ת דהני דאמרי בתשרי סבירא להו כרבי יהושע דאמר בניסן נברא העולם ולהכי הדר לפסח שנה אחרת למועד הזה היינו למועד אחר דביום הכפורים אמר לו וקרוב לסוכות כלומר למועד הזה ראשון של שנה אחרת. (תוד"ה אלא ראש השנה יא.)

⁴ כל שבעת הימים היה הקדוש ברוך הוא מדבר עם משה בסנה, שנאמר ויאמר משה אל ה' בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך (שמות ט' ד), שלשם ג' ימים, וג' גם גם גם, ויום שהיה מדבר, הרי ז' ימים ופרק הפסח היה, ומכווין אותו לט"ו בניסן, ובאותו הזמן לשנה הבאה יצאו בני ישראל ממצרים, וכן בחמשה עשר בניסן דבר עם אברהם אבינו בין הבתרים, בט"ו בניסן באו המלאכים אצל אבינו אברהם לבשרו, ובאותו הפרק לשנה הבאה נולד אבינו יצחק, שנאמר למועד אשוב (בראשית יח ד), ובט"ו בניסן יצאו ישראל ממצרים, שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וגו' (שמות יב מא), קץ אחד לכולן... (סדר עולם רבה פרק ה) \\ ...ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה וכתוב ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (בראשית טו) הרי שני פסוקים מכחישים זה את זה כיצד עד שלא נולד יצחק נגזרה גזירה, ומשנולד יצחק חשב הקדוש ברוך הוא שנאמר כי גר יהיה זרעך (בראשית טו) ואברהם חשב משעת הגזרה, כתיב ארבע מאות שנה וכתוב דור רביעי ישובו הנה (בראשית טו) הא כיצד עשו תשובה אגאלם לדורות ואם לאו לשנים, ויהי מקץ שלשים שנה וגו' כשהגיע הקץ לא עכבם הכרף עין, בט"ו בניסן נגזרה גזירה

as literally in a year from now. Consequently, God must have spoken to Avraham on Pesach informing him of the expected birth of Yitzchak on the following Pesach.⁵

Elsewhere, in a grammatical note, Rashi points out that any word that begins with the letters Bet (ב), Lamed (ל) or Hey (ה) and such prefix is punctuated with a Patach (ה, ל, ב), it implies that it is referring to an object that is known; either having been already mentioned in another passage, or referring to some object where it is quite clear and evident about what one is speaking.⁶ Given that both phrases (למועד) (הַזֶּה בַּשָּׁנָה הַאֲחֵרֶת) in God's promise to Avraham begin in such a manner, it would seemingly imply that the time should be known or obviously discernible to the reader. That would support the contention that Mo'ed (למועד הַזֶּה) is a known holiday or time and that "in another year (הַשָּׁנָה הַאֲחֵרֶת)" is simply a year from now. In other words, it would simply mean "at this same time exactly in one year from now" which is the way Rashi interprets these phrases in Chumash.⁷

In the other two instances, the Mal'ach and God (יְקוֹק) use the term Ka'et Chaya (כַּעַת חַיָּה) instead of BaShana Acheret (בַּשָּׁנָה הַאֲחֵרֶת). The Pesikta resolves this issue by equating Ka'et Chaya (כַּעַת חַיָּה) to BaShana Acheret (בַּשָּׁנָה הַאֲחֵרֶת) and explains it to mean "next year (לשנה הבאה)".⁸ Rashi similarly treats them as if they are synonymous, but expands Ka'et Chaya (כַּעַת חַיָּה) to also capture "this time (למועד הַזֶּה)" as well; he claims that Ka'et Chaya

(כַּעַת חַיָּה) means "at this time next year (עת הזאת)" (לשנה הבאה).⁹ The Rashbam, on the other hand, claims that it is a reference to the usage of the word Chaya (חַיָּה) in the Gemara to mean a birthing woman.¹⁰ Therefore, Ka'et Chaya (כַּעַת חַיָּה) means at the time you give birth or after the normal duration of a pregnancy. The Rosh, leaning on Rashi, rejects the view of the Rashbam because if he was correct the Ka'et (כַּעַת) would have a Shva (:) under the Kaf and not a Kamatz.¹¹ He and the Radak¹² (with support from Targum Onkelos)¹³ both explain Ka'et Chaya (כַּעַת חַיָּה) to mean "at a time when Sara is living" she will have a child. The Ktav V'HaKabala enhances that explanation by adding that living can also be a description of the person's state of mind.¹⁴ Therefore, in this instance, it means when Sara is alive both physically and emotionally since it will be a time of great happiness for her. The Ibn Ezra combines the Radak and Rashi to explain "at this time next year, when Sara is living."¹⁵

In both instances in this week's Parsha, the Mal'ach and God (יְקוֹק) preface the term Ka'et Chaya (כַּעַת חַיָּה) with an indication that they will return (שוב אשוב) (כַּעַת חַיָּה) when Sara has a child. One of the main issues raised by the commentaries is when does the Malach ever return to Avraham with regards to the birth of Yitzchak? Rashi resolves the issue by stipulating that the angel was only speaking to Avraham in his capacity as an agent of God and therefore the commitment

⁵ ונדבר עם אברהם אבינו בין הבתרים בט"ו בניסן באו מלאכי השרת לבשרו על יצחק, בט"ו בניסן נולד יצחק בט"ו בניסן נגאלו ממצרים, בט"ו בניסן עתידין להגאל משעבוד גלות, ויהי מקץ שלשים שנה קץ אחד לכלם, ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה שבו עתידין להגאל דברי ר' יהושע, ר"א אומר בתשרי עתידין להגאל שנאמר תקעו בחדש שופר וגו' (תהלים פא) הוא הלילה הזה הוא הלילה שאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך שמורים צריכין ישראל להשתמר בו בלילה. (תנחומא – ורשא – פרשת בא סימן ט) \ "ד"א וה' פקד את שרה וגו'. באותו הזמן, למועד אשוב אליך כעת חיה וגו' (בראשית יח יד), דבדי בר לוי אמר שנאמר ולשרה בן לפיכך ויעש ה' לשרה כאשר דבר. (תנחומא – בובר – פרשת וירא סימן לו)

⁶ אלא דקאי בחג וקאמר לה בניסן - סוגיא דשמעתא מוכח דבתשרי נמול אברהם אבינו דבפרק השוכר את הפועלים (ב"מ דף פו:) אמר בשלישי של מילה באו אצלו מלאכים ואז נאמר לו למועד אשוב אליך כעת חיה ובפרקי דרבי אליעזר נמי אמרין דביוה"כ נמול א"א = אברהם אבינו = והשתא הא דאמר בחג לאו דוקא דשני ימים לפני החג הוא כיון דנמול ביוה"כ ואף על גב דמשמע הכא למועד ראשון הכי קאמר למועד ראשון אחר ולמאי דמסקין דיולדת לשבעה יולדת למקוטעין לא הוא צריך לשנוי שנה מעוברת היתה דכי מדלית נמי ימי טומאה טבלה נמי לבילי חמישי להג ואפשר דילדה ביום אחרון של פסח אלא משום דאמרין בסדר עולם ובמכילתא בפרשת ויסעו בני ישראל מרעמסס (אמרי') דבט"ו בניסן נולד יצחק [ומיהו פליגי אדהכא דקאמר נמי בט"ו בניסן דבר הקדוש ברוך הוא עם אברהם בט"ו בניסן באו מלאכים לבשרו] ורבי מאיר שליח צבור יסד במעריב של פסח ומצות אפה ויאכלו בלילי חג פסח ואמרי' בבראשית רבה לוי' ועשי עוגות הא אמרת שפסח היה וכל הני לא ס"ל דלמועד אשוב אליך כעת חיה אמועד ראשון אלא כלומר למועד כזה שהוא פסח וכן תרגם אונקלוס כעת חיה כעת האחרת קיימין והשתא הא דכתיב בפרשת מילה אשר תלד לך שרה נמול ובו ביום באו מלאכים בשנה האחרת (בראשית יז) ואמרין [במדרש תנחומא] מלמד ששרט לו סריטה בכותל דלשנה האחרת על כרחך דבט"ו בניסן נאמר ובו ביום נמול ובו ביום באו מלאכים בשנה זו תימה דכל הני דאמרי בתשרי הוא הכי מקיים הואו קרא דלמועד הזה בשנה האחרת ואיך יתכן לומר שנצטוב בפרשת מילה נמול אשר תלד לך שרה והלא דריזין מקדימין למצות ועוד הכתיב בעצם היום הזה (שם) בו ביום שצוהו מל ואומר ר"ת דהני דאמרי בתשרי סבירא להו כרבי יהושע דאמר בניסן נברא העולם ולהכי הדר לפסח שנה אחרת למועד הזה היינו למועד אחר דביום הכפורים אמר לו וקורבו לסוכות כלומר למועד הזה ראשון של שנה אחרת. (תוד"ה אלא ראש השנה יא.)

⁷ בדרך - דרך המיומן, דרך הישר, באותו דרך שהייתי צריך. וכן כל ב"ת ולמ"ד וה"א המשמשים בראש התיבה ונקודים בפת"ח מדברים בדבר הפשוט שנזכר כבר במקום אחר או שהוא מבורר ויכיר באיזו הוא מדבר: (רש"י בראשית כד, כז)

⁷ כעת חיה - כעת הזאת לשנה הבאה, ופסח היה, ולפסח הבא נולד יצחק, מדלא קרינן כעת אלא כעת. כעת חיה כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו לכם שלימים וקיימים: (רש"י בראשית יח, י) \ למועד - לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמוול למועד הזה בשנה האחרת: (רש"י בראשית יח, יד) \ למועד אשר דבר אתה - דמליל יתיה. את המועד אשר דבר וקבע כשאמר לו (לעיל יח יד) למועד אשוב אליך, שרט לו שריטה בכותל ואמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה אחרת תלד: (רש"י בראשית כא, ב)

⁸ כעת חיה. לשנה הבאה: (פסיקתא זוטרתא – לקח טוב – בראשית פרשת וירא פרק יח סימן י)

⁹ כעת חיה - כעת הזאת לשנה הבאה, ופסח היה, ולפסח הבא נולד יצחק, מדלא קרינן כעת אלא כעת. כעת חיה כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו לכם שלימים וקיימים: (רש"י בראשית יח, י)

¹⁰ כעת חיה - כעת יולדת כדכת' כעת יולדה ילדה, וכן בהלכה קרויה היולדת [חיה]. וקורב לדבר כי חיות הנה, ענין מילדת (רשב"ם בראשית יח, יג וגם הרד"ק בפירושו הראשון עיין הערה 12)

¹¹ כעת חיה. ופסח היה ובפסח נולד יצחק פי' רש"י חיה מלשון חיות וחיים כלו' שתהיה חיה לכם ותהיו חיים וקיימים מדלא כתיב כעת חיה. פירוש לפירושו אלו היה נקוד כעת (כ"ף שבא) היה משמע כעת חיה היולדת והיולדת נקראת חיה כלומר בעת שחיים נוהגת לבוא וזהו לתשעה חדשים כדרך כל הנשים וכתיב כעת חיה ר"ל לשון חיים: (רא"ש בראשית יח, י)

¹² כעת חיה - כעת הזאת שתהיה שרה חיה, כלומר יולדת, וכן מצאנו במשנה שאמרו ליולדת חיה, כמו שאמרו והחיה תנעול את הסנדל (יומא ע"ו). ולדעת המתרגם שתרגם בעדן דאתון קיימין, על העת אמר חיה, שתהא להם העת עת חיה, כלומר שתהיו אתם חיים ותלה החיות בזמן להתמדת החיים בו... (רד"ק בראשית יח, י)

¹³ ואמר מתב אתוב ליתך כעין דאתון קיימין והא ברא לשרה אתתך ושרה שמעת בתרע משכנא והוא אחוריה: (תרגום אונקלוס בראשית יח, י) \ וְאָמַר מְחֹזֵר אֶחְזֹר לְיִתְךָ כְּעִידֵן הַדִּין דְּאֵתוֹן קִיְמִין וְהָא בְּרַךְ לְשָׂרָה אֶתְתְּךָ וְשָׂרָה הָיָה שְׁמֵעַת לְתַרְע מִשְׁכָּנָא וְשִׁמְעָאֵל הָיָה קָאִים מִן בְּתָרָא: (תרגום ירושלמי בראשית יח, י)

¹⁴ כעת חיה. כעת שתהיו כולכם שלמים וקיימים (רש"י), לדעתו מלת ח' שם המקרה מופשט מהמתואר כמו חיות (היי"ד במלאפ"ס), כי רוב שמות המקרה בלשון נבחה, והמכוון בזה כי יש שני מיני עתים, עת חיה ועת מתה, שנים של צער אינם של חיים ונקראו עת מתה, ושנים של שמחה בשלמות הבריאות וכדומה הם שנים של חיים ונקראו עת חיה (לעבעדיגע צייט), ורש"ד ורו"ה לא הבינו כן דעת רש"י: (הכתב והקבלה בראשית יח, י)

¹⁵ כעת חיה כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה כמו כה לחי (ש"א כה, ו). (אבן עזרא בראשית יח, י) \ וְאָמַר חַד מִנְהוֹן מֵיִתְבַּב אֶתְוֹב לְיִתְךָ לְשִׂמְנָא דְּאֵתָא וְאֵתוֹן קִיְמִין וְהָא בְּרַךְ לְשָׂרָה אֶתְתְּךָ וְשָׂרָה הָיָה שְׁמֵעַת לְתַרְע מִשְׁכָּנָא וְשִׁמְעָאֵל קָאִי בְּתָרָא וְצִיִּית מַה דְּאָמַר מִלְּאָכָא: (תרגום יונתן בראשית יח, י) \ ואפשר שזה גם דעת רש"י (עיין הערה 9)

was for God to return and not the Mal'ach.¹⁶ The Ibn Ezra and the Radak are so bothered by this issue that they both claim that the Mal'ach returned to Avraham even though it is not explicitly found in the text.¹⁷ The Ramban quotes Rashi's solution, but then points out that Rashi trades one problem for another. He combines the statement of the Mal'ach with God's communication with Avraham because they utilize the same language and therefore the Mal'ach must have been acting as a proxy for God. Rashi's suggestion that God returned is equally problematic because neither the Mal'ach nor God returns to Avraham at the birth of Yitzchak. The Ramban, on behalf of Rashi, tries to suggest that maybe the Pasuk that mentions God taking note of Sara prior to her conceiving (**וַיִּקְוֶה פְקֹד אֶת שָׂרָה כְּאִשָּׁר**) (**וַיִּקְוֶה פְקֹד אֶת שָׂרָה כְּאִשָּׁר דְּבַר**) represents God's promised return. He also quotes the Ibn Ezra, but then makes his own suggestion that the meaning of Shov Ashuv Elecha (**שׁוּב אָשׁוּב אֵלַיךָ**) is not that "I will return to you," but rather that "I will bring back to you a time like this where you are alive and you will have a child..."¹⁸ The Rabbeinu Bachaye makes a similar suggestion that the Shov Ashuv Elecha (**שׁוּב אָשׁוּב אֵלַיךָ**) does not mean the he personally will return, but that his "word" will come back, meaning that the prediction would come to fruition.¹⁹

Given the simple reading of the text, the difficulty that remains with all these explanations is that the Mal'ach, and maybe even God (**וַיִּקְוֶה**), never explicitly return to fulfill their stated commitment (**שׁוּב אָשׁוּב אֵלַיךָ, אָשׁוּב אֵלַיךָ**). This issue is only accentuated by the fact that the Midrash contrasts this commitment to Avraham that Sara will have a child with Elisha's pledge to the Isha HaShunamit that she would bear a son.²⁰ Elisha, who could not make such a promise due to his being a human being with an uncertain life span, did not stipulate that he would return, but just that the prediction would be fulfilled. On the other hand, the Mal'ach, who is eternal, could make such an assurance. In addition, if all the instances are conveying the same information, why then does the Torah communicate those facts in a slightly different format each time?

Lastly, while it is common for the Torah to switch between names of God (**אֱלֹהִים וַיִּקְוֶה**) and it is not unusual for it to relate a similar story, incident, promise or command with each of those names, there is usually significance to those nuances.²¹ The same might be true here that Avraham is promised a son through Sara with both names of God. In this instance, however, no one seems to address or highlight the significance of that change as well as the textual differences that accompany the two names of God. Is it possible that there are actually two different promises here that could account for all the differences and could resolve some of the questions raised above?

It is important to note that in the verse that tells of God's fulfillment of His commitment to Avraham that Sara would bear a son to him, the Pasuk ends with "as God had said to him (**אָשׁוּב דְּבַר אֲתוֹ אֱלֹהִים**)." If one reads that very literally then the Torah is saying that the birth of Yitzchak was only the realization of the promise God made in Parshat Lech-Lecha with the name of Elokim (**אֱלֹהִים**). As has been noted in the past, the name of God, Elokim (**אֱלֹהִים**), represents God's interaction with the world through nature. That might help explain why God informs Avraham that Sara will give birth on a very precise timetable "at this time, in another year" using a description that follows the natural calendar. There is no mention or need for God to return because the mere fact that Yitzchak is born on that particular date would be an obvious indication of the consummation of God's pledge to Avraham.

It, on the other hand, was not a realization of the Mal'ach's promise to return and ensure that Sara had a son from Avraham. Moreover, the absence of the returning Mal'ach, while still presenting a problem as to his whereabouts, only serves to corroborate this understanding. This is also reinforced by the fact that the Mal'ach uses completely different language to inform Avraham (and Sara) about the impending birth of their child. He, firstly, commits to return and ensure that Sara has a child from Avraham (**שׁוּב אָשׁוּב אֵלַיךָ**) which

¹⁶ שׁוּב אָשׁוּב - לא בשרו המלאך שישׁוּב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו, כמו (טו) י) ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה, והוא אין בידו להרבות, אלא בשליחותו של מקום, אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו כן... (רש"י ברשית יח, י).

¹⁷ למועד אשר דבר אתו המלאך, ששאל איה שרה אשתך (ברא' יח, ט), גם שב אליו, כי כן אמר לו, ולא הוסיף השם על שם יצחק ולא החליפו, כי הוא צוה לקראו כן: (אבן עזרא בראשית כא, ב) \\\ ... והתשובה שאשוב אליך שתהיה לזמן הזה בשנה האחרת כמו שאמר לו הקל למועד הזה בשנה האחרת ולא נכתב בתורה תשובת המלאך אל אברהם לזמן שנולד יצחק: (רד"ק בראשית יח, י).

¹⁸ שׁוּב אָשׁוּב אֵלַיךָ כעת חיה - לשון רש"י לא בשרו המלאך שישׁוּב אליו, אלא בשליחותו של מקום אמר לו, כמו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה את זרעך (לעיל טז ז), והוא אין בידו להרבות, אלא בשליחותו של מקום אמר לו, אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו. והוצרך הרב לאמר כן, מפני שהקב"ה אמר לו בכאן למועד שישׁוּב אליו, ובין המלאך או בהקב"ה לא מציוו ששב אליו למועדו. אולי נכלל בלשון וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר (להלן כא א). ורבי אברהם אמר (להלן כא ב) כי "וַיִּאמֶר ה' אל אברהם: הוא דבר המלאך בשם שולחו, ושב אליו למועד אשר דבר אתו, ואם לא אברהם: הנהכו בעיני שהוא מן 'לתשובת השנה' (ש"ב יא א). יאמר, כי שׁוּב אָשׁוּב אֵלַיךָ כעת הזאת שתהיה בו חיים ויהיה בן לשרה אשתך. וזהו כאשר נאמר לאברהם (לעיל ז כא) למועד הזה בשנה האחרת, ויהיה 'אשוב' כמו ושב ה' אליהי, ושב וקבצך (דברים ל ג): (רמב"ן בראשית יח, י).

¹⁹ ויאמר שׁוּב אָשׁוּב אֵלַיךָ. זה המלאך שבא לבשר את שרה. ואמר כן ונתקיים דבורו בבשורת הבן לשנה הבאה, אבל לא מציוו שחזר, כמו שאמר לו שתי פעמים: שׁוּב אָשׁוּב, למועד אשר אליך. ואולי לא היתה כוונת המלאך שישׁוּב אליו הוא בעצמו, אלא שיתקיים ויבא דבורו "כעת חיה", וכנה הכתוב קיום דבורו של מלאך לשׁוּב, כי מה יעשה לו שׁוּב אם לא יתבשר בן. או נאמר שהוא מלשון: (ישעיה ל טו) "בשׁוּב ונחתי", שענינו הנחת הרוח, כלומר אינך את דעתך וארחם עליך בן לשנה הבאה, כי מלאך ממונה על הרחמים היה: (רבינו בחיי בראשית יח, י).

²⁰ ויאמר שׁוּב אָשׁוּב אֵלַיךָ. מיין ידענו שמלאך היה, שאדם אין יודע עתו, שיאמר שׁוּב אָשׁוּב, שהרי אלישע אמר לשונמית למועד הזה (מ"ב ד טז) ולא אמר שׁוּב אָשׁוּב: (פסיקתא זוטרתא - לקח טוב - בראשית פרשת וירא פרק יח סימן י) \\\ שׁוּב אָשׁוּב - לא בשרו המלאך שישׁוּב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו, כמו (טז ז) ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה, והוא אין בידו להרבות, אלא בשליחותו של מקום, אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו כן. אלישע אמר לשונמית (מלכים ב' ד טז) למועד הזה כעת חיה את חובקת בן ותאמר אל אדוני איש האלקים אל תכזב בשפחתך, אותן המלאכים שבשרו את שרה אמרו למועד אשוב. אמר לה אלישע אותם המלאכים שהם חיים וקיימים לעולם אמרו למועד אשוב, אבל אני בשר ודם שהיום חי ומחר מת, בין חי ובין מת למועד הזה וגו': (רש"י בראשית יח, י).

²¹ לדוגמא עיין בראשית א, א-ב, ג, מול בראשית ב, ד-ג, כד וגם בראשית ו, א-ח מול בראשית ו, ט-כב.

implies the need for intercession in order for this promise to be fulfilled. It is not just simply a matter of time or natural course. Secondly, the use of an amorphous time designation, Ka'et Chaya (כַּעַת חַיָּה), could be synonymous with BaShana Acheret (בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת) or it could equally indicate some other time. That means that just because Sara gives birth in a year's time, it is not perforce a fulfillment of the Mal'ach's commitment without the presence of the Mal'ach. The language used by the angel can be contrasted with Elisha's case where he cannot make a commitment to return nor can he be resolute about an exact time. As a human being, both of those issues are out of his control and in the hands of God. The only thing he can do is beseech God to fulfill his will which he has a stellar track record of accomplishing. He therefore commits that his word would come to fruition at some time in the future (כַּעַת חַיָּה) where he would not necessarily be present (לְמוֹעֵד הַזֶּה). Sure enough, the Navi relates that the Isha HaShunamit conceives and gives birth at the appointed time in the future just as Elisha had predicted.

Interestingly, the third time God (יְקוֹק) conveys this information to Avraham, He utilizes language that is gleaned from the previous two instances. It captures the Mo'ed (לְמוֹעֵד) that is found in Parshat Lech-Lecha as well as the commitment to return at some unspecified time (אָשׁוּב אֵלַיךְ כַּעַת חַיָּה) similar to the language employed by the Mal'ach. This could either point to a third and distinct promise or it could mean that God (יְקוֹק) would be a party to the other two in a way that manifests that particular name of God. Once again here, it has been noted that this name of God (יְקוֹק) represents His supernatural intervention in the natural world or the engaging of His attribute of mercy (רַחֲמִים) which by definition defies the laws of nature because it interferes with the inherent principle of nature – that every action

has an immediate and necessary reaction or repercussion that follows a fixed set of laws. In the verse that immediately precedes the Torah's relating that Sara gave birth, it says that this "natural" birth that took place "as God had said to him (אָשׁוּב אֵלַיךְ דְּבַר אֱתוֹ אֱלֹקִים)" was the result of God's taking note of Sara (יְקוֹק פָּקַד אֶת שָׂרָה כְּאִשֶּׁר אָמַר וַיַּעַשׂ) and interceding to ensure that she was capable of giving birth to a child to Avraham. God's (יְקוֹק) intervention was a prerequisite to the fulfillment of God's (אֱלֹקִים) promise to set in motion the natural course of Sara bearing a child to Avraham. This is evidenced by the fact that when the Mal'ach informs Avraham and Sara that they will have a child and Sara responds by laughing, the Torah narrates that Sara's reaction was not outrageous because she had already reached menopause (חָדַל לְהִיט לְשָׂרָה אַרְחַ כְּנָשִׁים). Nevertheless, God retorts, "Is there anything beyond God's capacity (דְּבַר מִיִּקְוֶה דְּבַר)?" God (יְקוֹק) can alter nature. The birth of Yitzchak was a fulfillment of God's promise to Avraham in Lech Lecha (וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים... לְמוֹעֵד הַזֶּה בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת - אָשׁוּב) and a partial realization of God's commitment to Avraham in Vayera (וַיֹּאמֶר יְקוֹק... הֲיִפְלֵא מִיִּקְוֶה דְּבַר לְמוֹעֵד - וַיִּקְוֶה פָּקַד אֶת שָׂרָה כְּאִשֶּׁר אָמַר וַיַּעַשׂ יְקוֹק לְשָׂרָה כְּאִשֶּׁר דְּבַר).

The conundrum that still remains is where does the Mal'ach fulfill his word and where is the remainder of Sara has a child and where is the remainder of God's pledge which mirrors the Mal'ach's commitment accomplished? While the answer is somewhat surprising because it is not what one expects, it is not very far-fetched since there is only one Mal'ach that interacts with Avraham and Yitzchak after this promise is made to Avraham. That is found many years later at the tail end of this week's Parsha.²² God commands Avraham to sacrifice his one and only beloved son Yitzchak to

²² שׁוּב אֲשׁוּב וְגו'. טעם כפל שׁוּב אֲשׁוּב, גם אומר תיבת והנה. יכין לומר על דרך אומרם ז"ל כשנולד יצחק לא היה ראוי להוליד כי בא מסטרא דנוקבא ובמעשה העקידה זכה לנפש הראוי להוליד, והוא שרמז במאמר המלאך שׁוּב אֲשׁוּב אֵלַיךְ כַּעַת חַיָּה והנה בן לשרה פי' מסטרא דנוקבא ודייק לומר והנה פי' המזדמן קודם הוא גדר זה, ואמר אֲשׁוּב פירוש פעם ב' ישוב אליו פי' לבחינת אברהם שהוא עלמא דדכורא, וזה היה בעקידה דכתיב (כ"ב י"א) ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים וגו'. והם ב' פקידות פקידה אל שיהיה בעולם יצחק, ב' שתי' לו נפש היולדת, וטעם שעשה ה' ככה לסיבת אומר (י"ז ט') לו ישמעאל וכמו שכתבתי שם יש סודות. (או"ח בראשית יח, י) ויאמר שׁוּב אֲשׁוּב אֵלַיךְ היכן מצינו ששב המלאך כמו שהבטיחו י"ל שקיים הבטחתו בהר המוריה כשעקד אותו שנאמר ויקרא אליו מלאך מן השמים אל תשלח ידך אל הנער למלמד שהיה הנער צריך חיות. בשם ר' אברהם הכהן. הגהה. נמוקי רבינו ישעיה ז"ל. ויונתן זה לפי דרך המפרש' שבלדיתי יצחק באה לו נשמה אחת שבקידה קראו שתי פעמים וע"ז אמר שׁוּב אֲשׁוּב לו נשמה מסטרא דדכורא וז"ש שׁוּב אֲשׁוּב אֵלַיךְ דייקא כלומר שתבא לו נשמה דדכורא וזהו אֵלַיךְ מסטרא דילך וזה יהיה לעתיד הרבה אך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך מסטרא עכ"ל המפרשים ולפי הנז' הנה מה טוב דהמלאך שב בעקידה והוא אומר ששוחט את שׁוּב אֲשׁוּב יצחק פרימם נשמתו, והחזר לו אחר כך רוח הקודש נשמתו. ומצא מה ואז יהיה אֵלַיךְ כי כמון מסטרא דילך וז"ש כי ברך אברך ברכה לאב ברכה לבן והרבה ארבה את זרעך שיצחק יוליד ודוק: (פני דוד - חיד"א - בראשית יח, י) אות ו' והנה להבינך דבר זה, אקדים מה שנתבאר בהר (ח"א דף ס' ע"א) כשרצה אברהם אבינו ששוחט את שׁוּב אֲשׁוּב יצחק פרימם נשמתו, והחזר לו אחר כך רוח הקודש נשמתו. ומצא מה שחי אחר כך יצחק היה כענין חיות האדם שלא נוצר מטיפה, כך יצחק אבינו יצתה נשמתו ונתבטל החיות שהיה לו מקודם, ועתה נברא בריאה חדשה, ועשה בו הקדוש ברוך הוא דין מדוקדק שפרחה נשמתו, ואחר כך רוח מרמוס עליו יערה ונתקדש בקדושת הגוף, כמו גופו של אדם הראשון שלא נוצר מטיפה. *הגה"ה: וזהו ענין שאמר המלאך בשליחותו הקדוש ברוך הוא 'שׁוּב אֲשׁוּב' (בראשית יח, י), בשתי השבועות אחד ללידה, והשני לחיות החדש אחר העקידה. ובה היה על נכון מה שאמרו (שם) 'והנה בן לשרה אשתך', דקשה, למה פרט יותר שרה מאברהם. ועוד 'אשתך' למה לי, הלא

כבר אמרו (שם שם, ט) 'איה שרה אשתך'. על דרך הפשט נולד לומר, כי היו מבשרים על שתי כתות ליצני הדור שיסכר פי דוברי שקר. כת אחת שהיו אומרים לא נולד בן לשרה רק אסופי מן השוק נטלה, וזה נתבטל כשנתקיים 'היניקה בנים שרה' (שם כא, ז) כמו שפירש רש"י שם. כת שניה שהוציאה דיבה ואמרו, מאבימלך נתעברה שרה, וזה נתבטל במה שהיה קלסתר פנים דומה לאביו. וזה שדייק ואמר 'אשתך' כלומר, ולא אשת אבימלך, כל זה יעידון ויגידון כל באי עולם, כך דרך הפשט. אבל לענינו הרמז על יצחק שבא משתי קדושות, ולא תאמר על דרך 'למשפחתם לבית אבתם' (במדבר א, ב), כי אשתו כגופו (ברכות כד א), 'והיו לבשר אחד' (בראשית ב, כד), רק הוא בן לשרה כמו שהוא בן לאברהם. זהו ענין קריאת שם שרה, 'שרי אשתך לא תקרא שמה שרי כי שרה שמה' (שם יז, טו). ביאור הענין מצאתי, כי לפעמים נמצא אשה שהיא חשובה מאוד אבל אין החשיבות מצד עצמה רק מצד בעלה, כמו מלכה חשיבותה שנשאת למלך, ועל דרך אשת מתי קדושות, אחד מצד אברהם, זה החיות הראשון של גדול מצד עצמה, כי נביאה גדולה היתה. בלא החשיבות שהיה לה מצד אברהם שהוא בעלה, היה לה חשיבות גדול מצד עצמה. וזהו שנאמר 'שרי אשתך לא תקרא שמה שרי' כלומר, היא 'שרי' שלי, כי מצדי היא שוררת, רק תקרא שמה 'שרה' מצד עצמה היא שרה. וכל דרך אשת מתי קדושות, אחד מצד אברהם, זה החיות הראשון של יצחק, 'אברהם הוליד את יצחק' (בראשית כה, יט) ואז 'יצחק בן אברהם' (שם), ומקדושת שרה בא לו החיות השני לאחר עקידה, 'והנה בן לשרה'. ומה שאמר 'אשתך', רומז על הלידה הראשונה, אז בקדושה זו היא כגופו, ואברהם הוליד את יצחק, אבל לאחר העקידה 'והנה בן לשרה' ולפי סדר ענין זה היה לו להקדים לומר 'והנה לראשיתך שרה בן'. אלא לפי שבענין יצחק היה אברהם טפל לשרה בנבואה, כמו שכתב רש"י בפסוק (שם כא, יב) 'כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה', וכן החיות של יצחק לאחר העקידה היה יותר בקדושה ובמעלה ממה שחי קודם, על כן הקדים וכתב 'והנה בן לשרה אשתך'. וזהו 'שׁוּב אֲשׁוּב' (ש"ה פרשת וירא תורה אור ובהגה"ה שם) ו' עיין בהגה"ה בש"ס ו' וילנא ראש השנה ראש דף יא: שמציע דרך אחר אבל לפחות רוצה לחדש שה' והמלאך מבשרים את בשורתם בזמנים שונים

God. Avraham unquestioningly complies with God's request. After three days of journeying, upon reaching the place dedicated by God for this sacrifice, Avraham and Yitzchak ascend the mountain. Avraham builds an altar, lays out the logs on the Mizbeach, binds his son Yitzchak and places him upon the wood that is arranged upon the altar. Avraham then grabs the knife and in the instant before he slaughters his son Yitzchak, a heavenly voice rings out. A Mal'ach of God (מַלְאָךְ יְקוֹקֵי) calls out, "Avraham, Avraham" and Avraham compliantly responds, "Hineni (I am here)." The Mal'ach then continues by instructing Avraham "not to touch the lad, do not injure him in any way... (וַיֹּאמֶר אֵל תִּשְׁלַח) (וַיִּדְרָךְ אֶל הַנְּעָר וְאֵל תַּעַשׂ לוֹ מְאֹמָה... At that moment, Yitzchak is spared from death and "returned" to Avraham and Sara. The Mal'ach, not just any Mal'ach, but a Mal'ach of God (מַלְאָךְ יְקוֹקֵי), kept his promise to return and ensure that Avraham had a child from Sara. In the beginning of the Parsha, the Mal'ach informs Avraham, Ka'et Chaya (כַּעֲתַת חַיָּה), at some time in the future, Shov Ashuv Elecha (שׁוּב אֲשׁוּב אֵלֶיךָ וְהִנֵּה בֵן לְשָׂרָה) and behold Sara your wife will have a child. It was not a given, it required the Mal'ach's reappearance and intervention in order for Sara to have a child and that was only facilitated by the name of God that represents the attribute of mercy (יְקוֹקֵי) that could save Yitzchak from his determined destiny (וְהִיאֲלֵקִים נֶסְחָה אֶת־אֲבִרְהָם) of being dedicated and sacrificed to God.²³

In the case of Elisha, at first glance, it would seem that the Ka'et Chaya (כַּעֲתַת חַיָּה), as opposed to its usage with regards to Yitzchak's birth, is synonymous with and defined by the LaMo'ed HaZeh (לְמוֹעֵד הַזֶּה) that appears both in Elisha's prediction of and the actual birth of a son to the Isha HaShunamit. Although, there too, it turns out that the Ka'et Chaya (כַּעֲתַת חַיָּה) maybe has another or an alternate meaning as well. That is because while Elisha is not present for the birth of the child, he is compelled to come back and reclaim the child at a later date. After the child passes away, he is forced to make good on his prediction that the Isha HaShunamit will have a child by bringing the child back to life. And although Elisha is known throughout the story as Ish HaElokim (אִישׁ הָאֱלֹקִים), at the moment he needs to revive the child, he turns to God to pray (וַיִּתְפַּלֵּל אֵל יְקוֹקֵי) and invokes God's attribute of mercy in order to spare the child. Elisha falls prey to the same short sightedness that sometimes blinds us to the way of God. Similar to the way we thought that the promise of God and the Mal'ach was fulfilled with the birth of Yitzchak, Elisha sees the birth of the child to the Isha Shunamit as a

realization of his commitment that she would have a child. The mistake in both instances is that it then in essence makes a miraculous event seem mundane and relegates God's intervention to be indiscernible from nature. Therefore, in both cases God has a longer term plan that will make it clear that these were no ordinary events. In the case of Avraham, it is the return of the Mal'ach to save Yitzchak after thinking that God's promise had long been kept and with regards to Elisha, God requires him to return personally to revive the child and demonstrate how miraculous it was that God granted the Isha HaShunamit a child at Elisha's behest.

Our natural proclivity is to associate the different promises made to Avraham about Yitzchak's birth and frame them all as being accomplished in a similar span of time. That is because as mortal human beings we see a year as being a long time and a couple of years as being an eternity. We would not necessarily associate the appearance of the angel at the end of the Parsha with the promise to return found in the beginning of Vayera. It is outside our natural perspective and frame of time, but as the Navi Yishayahu points out, God works differently. This week's Parsha is a stark reminder that we are but small cogs in God's greater plan and much of our misperceptions and lack of clarity about God's ways stem from our inability to comprehend and understand the bigger picture – to have the eternal perspective that God has. "For My plans are not your plans, nor are My ways your ways declares God; but as the heavens are high above the earth, so too are My ways high above your ways, and My plans above your plans (כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דַּרְכֵי נְאֻם יְקוֹקֵי: כִּי־גְבוּהוֹ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ כֵּן גְּבוּהוֹ דַּרְכֵי מִדְּרָכֵיכֶם וּמַחְשְׁבוֹתַי מִמַּחְשְׁבוֹתֵיכֶם:)"²⁴

We live in a world where the two names of God seemingly operate independently and therefore our being enmeshed in the natural world (אֲלֵקִים) blurs our ability to discern, grasp and realize God's hand in directing the world and our lives (יְקוֹקֵי). Our job is to hasten and pray for the day when God's names will be one (בַּיּוֹם הַהוּא יְהִיָּה יְקוֹקֵי אֶחָד וְשֵׁמוֹ אֶחָד).²⁵ A time when we will have the capacity to view the world and our lives through a single prism in which we will be able to naturally and equally see the birth of Yitzchak and his salvation from the Akeida as being the fulfillment of God's commitment to Avraham that he will have a child together with Sara, who will inherit his mantle.

Shabbat Shalom

²³ עיין רמב"ן ויקרא א, ט
²⁴ ישעיהו נה, ח-ט

²⁵ וְהִיָּה יְקוֹקֵי לְמִלְךָ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יְהִיָּה יְקוֹקֵי אֶחָד וְשֵׁמוֹ אֶחָד: (זכריה יד, ט)